

תימן — 'הארץ היעודה' אדוארד גלאזר ומכתביו לתיאודור הרצל

מוקדש לחותני ד"ר ארנסט יואל,
ציוני ובן למשפחת ציונים ותיקה
מליבֵּק שבגרמניה, שהציונות היא
אורח חייו יום יום.

מי היה אדוארד גלאזר?¹

אדוארד גלאזר נולד ב־15 במארס 1855 להורים יהודים בכפר קטן בבוהמיה. הוריו היו חקלאים זעירים באותו כפר, ובעודו ילד עבד עם אביו בשדה. בילדותו גמנעה ממנו האפשרות ללמוד כסדר ורק בנערותו ונגד רצון הוריו עבר לפראג ולמד שם בבית־ספר תיכון. לאחר סיום לימודיו התיכונים השתלם באוניברסיטה המקומית בלימודי טבע ואסטרונומיה. מפראג עבר לווינה ושם נתמנה כעוזר במצפה־הכוכבים המקומי. שהותו בווינה שינתה את מהלך חייו. שם פגש בדוד היינריך (צבי) מילר, פרופסור לשפות שמיות. דוד היינריך מילר, שהיה מבין ראשוני החוקר־רים של הכתב השבאי, השפיע השפעה מכרעת על אדוארד גלאזר. הוא הגיעו לעסוק בחקר תימן ועברה, וביחוד בלשונות של ערב הקדומה, שבאית והמיארית. מפגישה זו ואילך הקדיש אדוארד גלאזר את חייו לחקר תימן ותייר בה מספר פעמים. בשנת 1882, בעת ביקורו הראשון, עסק בעיקר בתצפיות מטיאורולוגיות ואסטרו־גומיות בכירת תימן והחל בחקר הדיאלקטים התימניים בגלילות שבצפון־מערבה של תימן. בשנת 1885 שב לתימן וערך את הקירותיו בדרום־מערבה של המדינה הזאת, אזור שבתחומו מצויה ממלכת חמיר הקדומה. בשנת 1886 ערך הקירות יסודיות במזרחה של תימן. כחודש ימים שהה בעיר ההיסטורית מארב, והיה הראשון אשר הביא העתקים מדויקים מכתובות הסֶכר המפורסם של עיר זו, שהיתה ליבה של תרבות ערב הדרומית בימי־קדם ותחנה מרכזית ב־דרך הלבונה. בפעם הרביעית והאחרונה שהה אדוארד גלאזר בעיר צנעא משנת 1892 ועד שנת 1894. ביקוריו התכופים והארוכים יחסית בתימן וסירוי היסודיים בה, עשאוהו לאחד מבני־הסמכא המובהקים ביותר לתולדות ארץ זו. לבד משליטתו המחלטת, נעדרת הניב הזר, בלשון הערבית התימנית, וידיעתו המובהקת באורחות־חיה של תימן, הכיר גלאזר את טבעה הגיאוגרפי והאתני. בעת שהותו בתימן העלים גלאזר את יהדותו ואף נהג להתחפש לצורך מחקריו ל'פקיה' (מורה־דת) מוסלמי.

אין ספק שמסעותיו התכופים לתימן, וקשריו עם תושביה ועם האדמיניסטרציה העותמנית, פיתחו בו 'אוריינטציה' תימנית, וסימפטיה לתושביה ולאדמיניסטרציה העותמנית. כרבים מן האוריינטליסטים בני-דורו, פיתח אדוארד גלאזר 'רומנטיקה מזרחית' מיוחדת במינה, שיש בה מן התערובת של האהדה וההתנשאות כלפי האוריינט גם-יחד. עם זאת ביקש גלאזר את טובתו של המזרח, ושאף לקרבו לאירופה באמצעות דרכי-תחבורה מתקנות. לכן עוד בשנת 1900, הציע תכנית לבניית מסילת-הברזל החגאזית, אשר תקשר את ערב עם מרכזה של האימפריה העותמנית וממילא גם עם אירופה. אולם לבד מהתעניינותו ומחקריו בתימן, לא הדיר גלאזר עצמו מהתעניינות ביהדות ויהודים. זה ההסבר לקשריו של גלאזר עם ד"ר תיאודור הרצל.

עמדתו של אדוארד גלאזר בשאלת העם היהודי

דומה כי המעט שנכתב על אדוארד גלאזר בשאלה זו, לוקה בחסר, אף שחלק מן הכתובים כתב מתוך גישה אוהדת לאיש ומפעליו המדעיים. אפילו מזרחן גדול כשלמה דב גויטיין כתב במאמר הערכה שפרסם על אדוארד גלאזר כי: '[...] גלאזר הציע מה שהציע לא כל כך מתוך חרדה לגורל עם ישראל [...]'.² הדברים מוסבים על הצעתו של גלאזר להקים בתימן מדינה יהודית (ראה להלן). עיון באגרותיו הבודדות, שרידי התכתבותו הענפה עם הרצל אינם מאשרים קביעה זו.³ במכתב אל הרצל מ-5 ביוני 1897 (להלן, מכתב מס' 1) כתב גלאזר דברים אלה: '[...] צריך לעשות משהו, בכדי לעזור ליהדות להגיע לקיום מכובד, על-אף ההתנגדויות מצד הרבניות ומצד החוגים האחרים, קצרי-הראות'. דברים מפורשים יותר מובאים במכתבו מיום 11 ביולי 1897 (להלן, מכתב מס' 2): '[...] אף על פי שהנני משוכנע עקרונית שהישועה היחידה ליהדות, היא ביסוד ישות מדינית משלה [...]']

מן המעט המובא לעיל קשה להאשים את גלאזר שהצעותיו לא באו מתוך חרדה לגורל עם ישראל. נהפוך הוא, אין ספק כי אדוארד גלאזר, על-פי תפיסתו, חרד לגורל העם היהודי, ורצה בכל מאוודו במדינה לעם היהודי שאותו העריך. ב-24 ביולי 1897 (להלן, מכתב מס' 3) כתב גלאזר מפורשות על מדינה יהודית. אם לפניכן השתמש במונח 'ישות' (Staatswesen) הרי במכתבו זה השתמש במונח מדינה (Staat). וגם כשהוא מערער על בחירת ארץ-ישראל (פלשתינה) כמדינה יהודית, אין הוא שולל עצם הקמת המדינה. אדרבא — דבריו בענין זה מפורשים ביותר: '[...] זאת אני משמיע לך עכשיו לא (ההדגשה במקור — י.נ.)

2. שלמה דב גויטיין, 'מי היה אדוארד גלאזר', שבות תימן, בעריכת 'י' ישעיהו, ש' גרידי, הוצאת 'מתימן לציון', תל-אביב תש"ה, עמ' 154.
3. מחליפת-המכתבים בין השניים נותרו חמישה מכתבים להרצל ומכתב אחד למערכת 'די ולט'. כיום מצויים הם בארכיון הרצל H. VIII 278. עליהם ועל תוכנם ראה להלן. אני מודה למנהל הארכיון הציוני המרכזי, ד"ר מיכאל היימן, ולעובדי הארכיון על עזרתם ועל הרשות האדיבה לפרסם מכתבים אלו.

כמתנגד למדינה יהודית — גם אני סבור שצריך לשאוף אליה — אלא כרוחש טוב לעמנו המסכן והבזוי.

לשאלת מינום הקונגרס הציוני במינכן

כידוע, חשב הרצל לכנס את הקונגרס הציוני הראשון במינכן. אולם התנגדות הפעילה של הקהילות היהודיות בברלין, פראנקפורט ע"נ מיין, ברסלאו, האלברש-טאט ומינכן הביאו להעתקת הקונגרס מגרמניה לבאול שבשווייץ. מששמע גלאור על תכניתו של הרצל לכנס את הקונגרס במינכן כתב לו ב-5 ביוני 1897: '[...] רוצה אני להעיר לך, כי מורגשת התנגדות חזקה הן בחוגים אנטישמיים והן גם ביהודיים דווקא במינכן [...]'. לו שאלת אותי, הייתי מציע לך, את לונדון, אולי גם את וינה או ברלין, אבל בשום אופן לא את מינכן, שמאוד לא מתאימה [...]'. שוב ניכר בעליל, שעל אף חילוקי-הדעות בין הרצל לגלאור, מצא גלאור לנכון להסב את תשומת-לבו של הרצל לקשיים שבכינוס הקונגרס במינכן. מכאן, שעל אף חילוקי-הדעות בין השניים רצה גלאור בכינוסו של הקונגרס, אולי מתוך אמונה כמוסה שיעלה בידו, אם תיכשל תכניתו של הרצל, להעלות את הצעתו על סדר-יומה של התנועה החדשה. לכן כתב גלאור בהמשך מכתבו דברים אלו: '[...] אם דעותינו שונות ביחס ל"אידי" — אין בכך סיבה מספקת לפילוג או לריב. הצרות והנסיונות שעוד נתנסה בהם מן הדין שיביאו במשך הזמן לידי איחוד בינינו'. תקוה זו שבלבו של גלאור נתבדתה. הצעתו אף לא זכתה לתשומת-לב, ובעקבות זאת נפל ריב בינו לבין הרצל.

מדוע התנגד אדוארד גלאור להקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל ?

כבר הראינו כי גלאור לא התנגד להקמת מדינה יהודית, ואף תמך בהקמתה; זאת אפשר להסיק מדבריו הבאים (מכתב מס' 1): 'על אף עמדותי המתנגדת, אשר איננה עקרונית, אלא רק מוסבת על הארץ שנבחרה על ידכם [...]'. כיון שמכתבי גלאור לא זכו לעיון מדוקדק, טעו במקצת אלה שהתייחסו לדבריו. ש"ד גויטיין סבר כי התנגדותו של גלאור להקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל נבעה '[...] מתוך חשש שהציונות בשאיפתה לבית-לאומי בארץ-ישראל אינה אלא קנוניה בריטית לשם פירוק הממלכה העותמנית, השתלטות על קידמת-אסיה והרחקת ההשפעה הגרמנית משם'⁴. כנגדו אנו שומעים מהערת המערכת ב'כתבי הרצל' כי 'הוא טען כי הציונים עומדים בשירות בריטניה ומטרדם לייסד מדינת-חייץ, המכוונת נגד האינטרסים של רוסיה'⁵. גם ש"ד גויטיין וגם מערכת כתבי הרצל, נסמכו על מאמרו של גלאור: *Der Zionismus, eine Wiederauflung der orientalischen Frage* שהופיע ב-28 בדצמבר 1897 ב'ברלינר טאגבלאט'.

4. שלמה דב גויטיין, 'מי היה אדוארד גלאור', עמ' 154.

5. הערת המערכת, למאמר 'ציונות — מכתב ל"ברלינר טאגבלאט"', בפני עם ועולם, א', כתבי הרצל 7, בעריכת א' ביין ומ' שרף, ירושלים תשכ"א, עמ' 191.

נכון כי מן המאמר ניתן ללמוד כי אדוארד גלאור סבר שהציונות בשאיפתה לארץ-ישראל משרתת את האינטרסים הבריטיים המכוונים כלשונו 'לביתורה וחלו-קתה המעשיים הראשונים של תורכיה'. ומכאן שהאינטרסים האלו מכוונים נגד האינטרסים של הצרפתים והרוסים, ולא כמו שסבר גויטיין שהם מכוונים נגד האינטרסים הגרמניים.

על אף הדברים החמורים שכתב גלאור כנגד הציונות באותו מאמר, דומני שיש לתת את הדעת לתשתית הנפשית-רגשית אשר הובילה לכתיבתו.

במכתבו מן ה-5.6.1897 כתב גלאור להרצל מבלי לנמק דעתו כי: 'אף על פי שאינני מסכים, כמו שידוע לך, לתוכניותיהם של הציונים, מפני שלפי דעתי פלש-תינה איננה בשום אופן הארץ שאליה צריכה היהדות לשאוף [...]'.⁶ אף שבמכתב זה לא פירש גלאור את כוונתו מדוע ארץ-ישראל (פלשתינה) אינה מתאימה להקמת מדינה יהודית, הרי פירש את דבריו בהרחבה במכתבו מן ה-24 ביולי 1897, שבו כתב, לאחר שקיבל מהרצל על-פי בקשתו את גליונות 'די ולט' שיצאו לאור: 'השבועון שימח אותי מאוד בשל הטון הגברי והאציל שלו. אך גם העציבני, מפני שהוא מוכיח לי, שחלק ניכר של עמנו באמת נתון לאשליה האיומה, ששוב תיתכן מדינה יהודית בפלשתינה. הממלכה היהודית לא יכולה מעולם להתקיים מעמד מחמת היותה בפלשתינה (ההדגשה שלי — י.ג.). לכן נפלה נפול וחוזר תחת שלטון האשורים (במאה השמינית לפני הספירה), הבבלים (במאה השביעית והשישית), הפרסים (במאה השישית ואילך), היוונים (במאה הרביעית ואילך), הרומאים (במאה הראשונה לפני ספירת הנוצרים ואילך) ובסוף באה הגלות [...]'.⁷

נראה איפוא בעליל, כי התנגדותו של גלאור להקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל, אינה נובעת משיקולים פרו-עותמנים או רוסיים-צרפתיים ואנטי-אנגליים, המעוגנים במאבק האימפריאלי של שלהי המאה הי"ט. שיקוליו מעוגנים בהשקפה היסטורית כוללת, המציגה את ארץ-ישראל במוקד המאבקים האימפריאליים, כמעט משחרה של ההיסטוריה הלאומית היהודית. מתוך השקפה היסטורית זאת ראה גלאור את הקמתה של מדינה יהודית בארץ-ישראל, כבלתי-אפשרית, שכן נראה לו, כי אין בכוחו של עם קטן, להיאחז בארץ המצויה בעמדת מפתח, המגרה כוחות אימ-פריאליים עדיפים להשתלט עליה, וממילא היא אותו עם צפוי לכיבוש ואף למה שחמור ממנו — גלות חוזרת.

יתר על כן, גלאור סבור היה כי משהפכה הנצרות להיות יריבתה של היהדות בתחום הדתי ובתחום האידיאולוגי וירשה את הבעלות הרוחנית — וממילא הפי-סית — על ארץ-ישראל, נעשתה הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל לבלתי-אפשרית עוד יותר. כדבריו: 'מאז קמה הנצרות — קיום מדינה יהודית בפלשתינה בלתי-אפשרי פי מאה'.⁸

6. על טענה זו הוא חוזר במכתבו מן ה-11 ביולי 1897, ומקשרו לענין אחר, שידון בהמשך.

7. להלן, מכתב מס' 3.

8. שם.

הוא הדין באיסלאם, שצמיחתו אף היא — לפי השקפתו של גלאזר — עשתה את הקמת המדינה היהודית לחלום שאין להשיגו. זה מקור השקפתו הגורסת שיש לחפש מקום למדינה אשר יהיה מרוחק מן הנצרות ומן האיסלאם כאחד. אם לא ימצא מקום כזה הרי שלידו של גלאזר [...] מוטב שנישא גם בעתיד את יסורי הגולה. הם אינם איומים כמו היסורים הצפויים לנו אם נעז לייסד מדינה בפלשתינה.⁹ ככלל אפשר להדגיש, כי עמדתו של גלאזר כלפי האפשרות להיעזר בעולם הנוצרי על מנת לייסד מדינה יהודית היתה שלילית. ואף זאת מתוך השקפה היסטורית כוללת. לדבריו: 'טעות עצומה — להסתמך באיזו צורה שהיא על אהדת הנצרות. הנצרות, להוציא כמה אידיאליסטים מעולם לא נקטה עמדה ידידותית כלפי היהדות. יתירה מזו, עוד לפני קיום הנצרות התמיד העולם המערבי להימנות עם המתנגדים המושבעים ליהודים [...]'.¹⁰ בדומה לזה, אם כי לא באותה דרגה של חומרה, ראה גלאזר גם את האיסלאם.

תימן כמקום מתאים למדינה יהודית

אדוארד גלאזר כחוקר תימן 'התאהב' בארץ זו וראה בה את 'הארץ היעודה'. הוא העיד על עצמו, ולא דווקא מתוך ענוה יתירה, כי 'עד עכשיו אין לאיש מלבדי — ואפילו לא לתורכי — מושג כלשהו על היתרונות הבלתי-רגילים של תימן, מפני שאני הייתי היחיד, ששיחק לו המזל לחקור את הארץ הנהדרת הזאת חקירה מעמיקה.¹¹

עברה ההיסטורי הקדום של תימן, ביחוד של ממלכת השבאים, עבר אשר הקנה לתימן בפי ההיסטוריונים הקלאסיים את השם 'ערב המאושרת', הוא אשר קסם לגלאזר. לפי תפיסתו, מזרחה וצפון-מזרחה של תימן, שאוכלוסייתם דלילה, יכולים היו לקלוט מיליונים מתישבים 'בלי שיהיה צורך לפגוע כהוא זה בזכויות קיימות'.¹² אפשר אך לשער איך ניתן לישב את הצעתו זו, עם דבריו כי: 'אם לא נצליה להשיג ארץ המרוחקת מן הנצרות ומן האיסלאם כאחד, מוטב שנישא גם בעתיד את יסורי הגולה'.¹³ גלאזר סבר כי תימן, דלילת-האוכלוסין, שיש בה רוב מוסלמי זידי, המנותק מן העולם המוסלמי הסוגי, אינה יכולה להיחשב כשאר הארצות המוסל-מיות. אין צורך לומר שאף זו אינה אלא אשליה. גלאזר, שהאשים את הרצל שהוא שוגה באשליה, לקה באשליה גדולה משלו. הרומאנטיקה שלקו בה לא מעט מן האורינטליסטים בכנסה בו 'כדיבוק'. ומשלא נענה הרצל להצעותיו הפך ה'דיבוק' להתנגדות קשה ולעוינות חריפה לציונות. מכאן לא רחוקה היתה הדרך לכתיבת מאמרו הקיצוני שאותו הזכרנו, שבו הוא אומר שאין הציונות אלא כלי-שרת בידי האימפריאליזם הבריטי.

9. שם.

10. להלן, מכתב מס' 2.

11. להלן, מכתב מס' 4.

12. שם.

13. להלן, מכתב מס' 3.

הערות סיכום לטיוב יחסיהם של אדוארד גלאזר והרצל

ממכתבו של גלאזר אל עורך 'די וַלַט' מן ה-8 בפברואר 1898, אנו למדים, כי השניים נהגו להחליף מכתבים זה עם זה. משום-מה נהגו להחזיר זה לזה את המכתבים. יוצא אפוא כי מעט המכתבים המתפרסמים להלן מארכיונו של הרצל, הנם רק חלק ממכתביו של גלאזר אליו. מכתביו האחרים אל הרצל ודאי מצויים בארכיונו של גלאזר הנמצא בווינה ואשר טרם פורסם. לאחרונה החלו לפרסם חלקים ממנו בעתונות המקצועית של המזרחנים ויש לקוות כי במרוצת השנים יגיעו מפרסמי עזבונו אף למכתביו האישיים.

מתחילת התקשרותם בקשרי מכתבים ועד ה-1 בפברואר 1898 היה נוסח הכתיבה ענייני וגלאזר היה פונה אל הרצל — 'דוקטור נכבד מאוד' וחותרם 'ביכל הכבוד' או 'ביכבוד רב'. משהתלהט הוויכוח בין השניים, ביחוד לאחר פרסום מאמרו של גלאזר ב'ברלינר טאגבלאט' ב-28 בדצמבר 1897, נעשה סגנונו של גלאזר מנוכר. הרצל אינו יותר 'דוקטור נכבד מאוד', אלא 'אדון נכבד'. השניים, הגם שמעולם לא היתה ביניהם קירבה נפשית, הפכו לעוינים זה לזה. גלאזר הציע לארגן כנס של מנהיגים יהודיים בברלין, כמשקל-נגד לקונגרס הציוני בבאזל. לשם כך התקשר עם ד"ר קארפלס מברלין, שהיה עורך העיתון היהודי החשוב ה'אלגמיינה צייטונג דס יודנטומס' וניסה להבטיח את השתתפותו של הרצל.

מטרת הכנס: העלאת רעיונותיו של גלאזר בדבר מדינה יהודית בתימן. כנס זה צריך היה להתקיים לאחר שגלאזר פירסם את מאמרו הנוכר. אולם פרסום המאמר הפך את השתתפותם של תומכי הרעיון הציוני לבלתי-הגיוני ובלתי-אפשרי. מאמרו של הרצל 'ציונות', שהופיע ב'ברלינר טאגבלאט' ב-4 בינואר 1898 כתגובה חריפה למאמרו של גלאזר באותו עיתון כשבוע לפני כן, נתן את האות לפולמוס חריף נגד גלאזר, שהדיו פוזרים על-פני גליונות 'די וַלַט'.

המכתב האחרון של גלאזר המצוי בארכיונו של הרצל, מן ה-8.2.1898, מופנה אל עורך 'די וַלַט'. אין זה אלא פולמוס עם הרצל הגדוש פרטים חסרי-חשיבות.

דומה כי בכך נסתיימה פרשה שאינה אלא אפיוודה בתולדות הציונות. מזרחן מחונן וחוקר אמיץ, יהודי גאה המאמין בגאולת עמו, שהתנגד להקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל, בגלל השקפותיו, קם והציע את תימן כארץ היעודה. אדוארד גלאזר אשר מחקריו מוכיחים שלא ניתן בחוש היסטורי (עיקר כוחו וגאוניותו בשטח הפילולוגי והאתנוגרפי), הסתמך על טיעונים היסטוריים, בלי שיביא בחשבון שמעולם לא ניתן להקיש מן העבר על העתיד ושלא בהכרח 'מה שהיה הוא שיהיה'. וכתינוק מגודל שניטל ממנו צעצוע שבו השתעשע, יצא מגדרו והחל מְיַדָה אבנים ללא-אבחנה.

מכתב מס' 1 *

מינכן, 5 ביוני 1897

דוקטור נכבד מאוד,

סודי!

אף על פי שאינני מסכים, כמו שידוע לך, לתכניותיהם של הציונים, מפני שלפי דעתי פלשתינה איננה בשום אופן הארץ שאליה צריכה היהדות לשאוף, רוצה אני להעיר לך, כי מורגשת התנגדות חזקה הן בחוגים אנטישמיים והן ביהודיים, דווקא במינכן, לכינוסו של קונגרס ציוני בעיר זו. ד"ר זיגל כבר פירסם לפני כמה שבועות מאמר גדוש לעג וגנאי על הענין הזה בעיתונו Bayer[isches] Vaterland והיום הביעה הוצאת הבוקר של Münchener Neueste Nachrichten התנגדות, שפורסמה כפי הנראה בהשראת הרבנות המקומית או הקהילה היהודית או אף נשלחה באופן ישיר על-ידי אחת מהן.

לו שאלת אותי, הייתי מציע לך את לונדון, אולי גם את וינה או ברלין, אבל בשום אופן לא את מינכן, שמאוד לא מתאימה. אבל לאחר שבחרת לך את מינכן, תצטרך לשאת בתוצאות, שהיית מונע מעצמך לו בחרת במקום אחר, ואפילו בקושטא. על אף עמדותי המתנגדת, אשר איננה עקרונית אלא רק מוסבת על הארץ שנבחרה על ידכם, מותר לי אולי לבקש רשותך להשתתף בקונגרס כמשקיף שקט ולא כחבר. כלא-ציוני אוכל להיות רק אורח שאיננו חבר בכנס הציוני. לא אנאם, כמוכן, מפני שהשגותי רק יפריעו לתכניותיך; אבל באופן פרטי אשוחח ברצון על מצב הדברים עם כמה אישים. צריך לעשות משהו בכדי לעזור ליהדות להגיע לקיום מכובד, על אף ההתנגדויות מצד הרבניות ומצד החוגים האחרים, קצרי-הראות. אם דעותינו שונות ביחס ל'איך' — אין בכך סיבה מספקת לפילוג או לריב. הצרות והנסיגות שעוד נתנסה בהם, מן הדין שיביאו במשך הזמן לידי איחוד בינינו. אני מצפה לתשובתך האדיבה (שים נא לב לכתובתי החדשה).

בכל הכבוד,

שלך,

ד"ר א. גלאור

מכתב מס' 2

מינכן, 11 ביולי 1897

דוקטור נכבד מאוד,

סודי!

עבודה מדעית שהיה עלי לסיימה מנעה ממני להגיב על תשובתך האדיבה מן ה-16 בחודש שעבר.

בינתיים נתגלעו סימנים רבים למדי, שאין לפרש אותם לטובת הקונגרס הציוני שאתה מתכנן, ולא אכחד שגם דעתי לא היתה נוחה אף פעם מן הרעיון לכנס קונגרס פומבי. אף-על-פי שהנני משוכנע עקרונית, שהישועה היחידה ליהדות היא ביסוד ישות מדינית משלה, אמנם בשום אופן לא ישות מדינית בפלשתינה.

* כל המכתבים המודפסים כאן תורגמו מגרמנית.

אבל דווקא השקפתי זו מחייבת אותי לעודדך ללכת בענין חשוב זה בדרך נכונה. דעתי הנחרצת היא, שדרך הפומביות שבחרת — סופה כשלון חרוץ, שתוצאותיו יהיו מכאיבות פי-כמה, מפני שיחסלו גם תכניות אחרות, וכך יגזלו מאתנו את התקוה שנוכל לנצל את שעת-הכושר היחידה, היינו את השעה הזאת. טעות עצומה — להסתמך באיזו צורה שהיא על אהדת הנצרות. הנצרות, להוציא כמה אידיאליסטים, מעולם לא נקטה עמדה ידידותית כלפי היהדות. יתירה מזו, עוד לפני קיום הנצרות התמיד העולם המערבי להימנות עם המתנגדים המושבעים ליהודים. מצב דומה, אם כי לא כל כך גרוע, שורר בארצות האיסלאם. יהודים רבים, בדומה להרבה בני-מזרח אחרים שאינם יהודים, מתיחסים אל איש המערב בידידות בלתי-מסויגת, במסירות ובאמון מלא. דבר זה נובע מן התמימות והמוג הטוב האופייני לבני-המזרח. אך אין להסיק מכך שרגשות דומים שולטים גם בעולם הלא-יהודי. לפיכך אין לדעתי לדון ולפעול בפומבי בענין כה חשוב. לפי דעתי ראוי לוותר על הפומביות לחלוטין ולהתחיל את העבודה עם שלושה או ארבעה אנשים מוכשרים ומנוסים, כמובן בשיתוף עם איש-כספים; וצריך להקפיד על סודיות גמורה כדי שהלה לא יינזק. אם נצליח להשיג את הקרנות הדרושות בצורה הדיסקרטית הזאת, אזי אפשר יהיה להפעיל את הענין, לעת-עתה בצורה מדינית ודיפלומטית שאינה מזדקרת לעין.

רק כאשר יהיה בידינו מה שאנחנו מחפשים — נוכל לקיים, גם בפומבי, הופעות פוליטיות; זו השקפתי לא רק מאתמול, אלא, כפי שהנך יודע, כבר משנת 1890. בעולמנו זה, שהוא תכליתי עד אימה ומזוהם באינטריגות ושנאה במידה שלא תאומן, אי-אפשר להשיג דבר על-ידי אופטימיות גרידא, אפילו מעצמות מוכרות אינן יכולות לפעול בצורה ישירה וגלויה כאשר יש להן תכניות דומות לשלנו. על אחת כמה וכמה אנחנו, שאין אנחנו אלא עם של מנודים המפוזר בכל קצוות תבל, או לפחות זו דמותנו בעיני כל, ולעתים אף מתיחסים אלינו בהתאם לזה. אני משתמש בהודמנות זו, לבקשך לשלוח לי גליונות אהדים של העיתון 'די ולט' וזאת רק כדי שאוכל לעמוד על מגמתו ועל תוכנו. אם ימצאו שניהם חן בעיני, אהיה מנוי על העיתון.

בכבוד רב,

א. גלאור

מכתב מס' 3

מינכן, 24 ביולי 1897

דוקטור נכבד מאוד,

תודה רבה על ששלחת לי בטובך גליונות של 'די ולט' (6, 5, 3, 2, 1; 4 — חסר,

ובמקום זה מצאתי פעמיים מס' 2).

השבועון שימח אותי מאוד בשל הטון הגברי והאציל שלו. אך גם העציבני מפני שהוא מוכיח לי, שחלק ניכר של עמנו באמת נתון לאשליה האיזומה, ששוב תיתכן מדינה יהודית בפלשתינה. הממלכה היהודית לא יכלה מעולם להחזיק מעמד,

מחמת היותה בפלשתינה. לכן נפלה נפול וחזור תחת שלטון האשורים (במאה ה-8 לפני הספירה), הבבלים (במאה ה-7 וה-6), הפרסים (במאה ה-6 ואילך), היוונים (במאה ה-4 ואילך), הרומאים (במאה ה-1 לפני הספירה ואילך), ובסוף באה הגלות. מאז קמה הנצרות — קיום מדינה יהודית בפלשתינה בלתי אפשרי פי מאה. מי שמתעניין בהיסטוריה, ואפילו אינו בקי בנצרות ובמזרח, אינו יכול להתמסר לאשליה, שמדינה יהודית תוכל להתקיים בפלשתינה. אווי ליהודים אם התורכים ימסרו להם את פלשתינה תמורת בצע כסף! זאת אני משמיע לך עכשיו לא כמתנגד למדינה יהודית — גם אני סבור שצריך לשאוף אליה — אלא כרוחש טוב לעמנו המסכן והבוזי. אם לא נצליח להשיג ארץ שמרוחקת מן הנצרות ומן האיסלאם כאחד, מוטב שנישא גם בעתיד את יסורי הגולה. הם אינם איומים כמו היסורים הצפויים לנו אם נעז ליסד מדינה בפלשתינה. רק הכרת עובדה זו היא שהדריכה רבנים כה רבים — ואלה הרי מכירים את ההיסטוריה היהודית ואת הסכנות האורבות לנו בפלשתינה — להדגיש את 'שליחות' היהדות, ההירה והאווי-לית כאחד. אינני בא בטרוניה עליהם בגלל זה, שהרי הם דורשים את טובת עמם בדיוק כמונו.

ובכן לא אשתתף בקונגרס שלכם בבאזל, ואני אף מודיע בגלוי, שאופיע כמתנגד מושבע של הרעיון הפלשטיני, אם הענין יקבל צורה של ממש, וזה בלי להעמיד איזה שהוא רעיון אחר לוויכוח, מפני שאני משוכנע שכל פרויקט כזה ייקבר ברגע שיוודע בציבור. בתוכניות נפל לא נעזור לעמנו. אבל כולנו הלא שואפים לעזרה בת־קיימא, אתה כמוני וכמו כל אותם אנשים נבונים שאינם מסכימים לדעתנו. לולא היה טבענו כה שונה, היה אפשר לקוות לשתוף-פעולה בעתיד. אך אתה אוחז הופעה שופעת טמפרמנט, הופעת סופר, לאורה הבהיר של הפומביות, ומשליך יחבך על פלשתינה באופטימיות הראויה להתפעלות. ואילו אני — דוחה את הרעיון של פלשתינה מכל-וכל; יתירה מזו, משוכנע אני שצריכים להשחיל פעולה מדינית כה חשובה בצורה דיפלומטית לעילא, במיוחד כשמדובר בנו היהודים, השנואים בכל מקום. אך אם אפשרות כזו אינה קיימת, מוטב שלא ניזום פעולה כלל. סלח לי על גילוי-לבי, דוקטור נכבד, אני מאמין שאני ממלא חובה, ומובטחני שתכיר בזה, מה גם שכפי שהנך רואה, משאיר אני את עצמי לגמרי בצל.

בכבוד רב,

ד"ר א. גלאזר

מכתב מ'מ' 4

מינכן, 20 בנובמבר 1897

סודי!

דוקטור נכבד מאוד,

אתה מכיר את עמדותי לגבי השאלה שבה הנך מטפל באומץ-לב ובהתלהבות כאחד, ואתה יודע שלא אוכל להסכים לבחירתך את פלשתינה.

הסתכלות מדויקת ונאמנה בהתפתחות העניינים ובמיוחד קריאת עיתונך בתשומת-לב מרובה רק חיזקו את השקפותי. אמנם לא אכחד, שמיום ליום גדלה התפעלותי

מאומץ-לבך, מהתמדתך ומעקשנותך. אתה האיש שהיה יכול להשיג את המטרה הגדולה שלקראתה כולנו נכספים, לו זנחת בעוד מועד את רעיון פלשתינה האומלל. ועוד לא אבדה תקוותי שכך יהיה, מפני שאינני יכול להעלות בדעתי שלא תבין סוף-סוף, שעניינך יצא נשכר לאין-שיעור, אם תחליט להעמיד אותו על יסוד איתן לגמרי, כלומר אם תכוון מבטך אל הארץ הנכונה, אל הארץ האחת והיחידה היכולה לבוא בחשבון. ראיתי חובה לעצמי לא להפריע לעבודתך ולתעמולתך עד כה ולכן לא הגבתי כלל. אבל סבורני שעכשיו הגיעה השעה שאתערב, וחיברתי מאמר קטן שהוא יותר עממי מאשר מדעי, על אודות הסכר של 'מאריב', בשביל עיתון רבי-השפעה ורשמי למחצה. בלי להזכיר כלל יהודים או יהדות, משתמע מן המאמר — כמה ברכה היתה מביאה אפילו פעולה בודדת כגון שיקום הסכר הזה בתימן. הקמת הסכר האחד הזה היתה מאפשרת לקיים מאתיים עד שלוש-מאות אלף חקלאים לפחות, וזאת בלי לקחת ממישהו אפילו שעל קרקע אחד. המספר הזה כולל כמובן את כל המהגרים אשר יתישבו שם, לרבות הנשים והילדים. ובכך לא סג, אפשר יהיה לבנות לפחות עוד עשרה עד חמישה-עשר סכרים דומים בשביל חמישה מיליון נפש בקירוב, בלי שיהיה צורך לפגוע כהוא-זה בזכויות קיימות. וכמעט מובן מאליו, שאפשר יהיה ליישב שם עוד כמה מיליונים. כל מדינה אשר תבחר ארץ זו לצורך קולוניזציה, תתברך בה, מפני שבתבל כולה אין חבל-ארץ מבורך יותר וכשר יותר לפיתוח. היכן למען השם, יש לך תנאים דומים בפלשתינה? ואני מתעלם לפי שעה מן היתרונות המדיניים העצומים של דרום-ערב לעומת פלשתינה, אשר הם בלבד צריכים היו להיות שיקול מכריע. עד עכשיו אין לאיש מלבדי — אפילו לא לתורכי — מושג כלשהו על היתרונות הבלתי-רגילים של תימן, מפני שאני הייתי היחיד, ששיחק לו המזל לחקור את הארץ הנגדרת הזאת חקירה מעמיקה. תפוס אותה! זו הארץ המובטחת, לא פלשתינה שבה גורל היהודים יהיה רע יותר מאשר בגלות, רע עשרת מונים, כי פלשתינה הפכה לערש הנצרות ולאדמתה הקדושה של האמונה הנוצרית, ומוטב לה ליהדות החלשה שתנהג בתבונה ותחדל ממנה ומן השאיפה אליה, כאילו מדובר במֶפֶה או במדינה. תימן יכולה להיות המטרה המכובדת ביותר והמבטיחה ביותר לתנועה אצילה וגדולה כמו הציונות. אם תיפול תימן לידי אחרים, לא תיוותר בכלל ארץ מתאימה למדינה יהודית, ופחות מכל תהיה זו פלשתינה.

אבקשך לשמור את הענין בסוד.

בכל הכבוד,
א. גלאזר

מכתב מס' 5

מינכן, 1 בפברואר 1898

אדון נכבד,

זה עתה קיבלתי מכתב מד"ר קארפֶלס, מן ה-30 בינואר השנה, ובו כלול המשפט הזה: 'אינני עומד בקשר מכתבים עם ד"ר הרצל על אודות הציונות, ובזמנו מסרתי

לך רק מה שאמר לי פרופ' ל' שטיין מברון, כי הרצל ישתתף כנראה בכנס שידון בענין הזה. ברוח זו גם כתבתי להרצל בכדי למנוע כל אי-הבנה.

אי-הבנה לא תהיה נעימה גם לי. לכן אני מרשה לעצמי להודיעך בנוסח מילולי את הידיעה היחידה שהגיעה אלי בדבר השתתפותך בשיחה אשר הצעתי לקיים. היא כתובה במכתבו של ד"ר קארפלס מן ה-7 בינואר 1898:

'בכנס מוכנים להשתתף האדונים נ.ג. וכו'. כפי שמסר לי הפרופ' שטיין, הגר כאן במלון פאלאסט, וכן גם ד"ר הרצל הביע את נכונותו לבוא הנה כדי להשתתף בכנס [...].'

שאלתי לד"ר קארפלס בדבר מועד ההודעה הזו בשארה ללא מענה. וכמו כן הגיב פרופ' שטיין רק באורח אישי, בהודיעו שהוא מתכוון להשקיף על ענייני הציונות מרחוק, מכיון שהוויכוח הפומבי אינו לפי רוחו.

אנוס הייתי איפוא להניח על-פי אותה הודעה של הד"ר קארפלס, מן ה-7 בינואר, שפרופ' שטיין הודיע לד"ר קארפלס על נכונותך להשתתף. פירוש אחר לא היה אפשרי וגם אינו-אפשרי עכשיו. ואפילו מן הנוסח המוחלש, אשר בו מתאר ד"ר קארפלס את הענין במכתבו מן ה-30 בינואר, עדיין משתמעת הסכמה להשתתף בכנס; שהרי נשגב מבינתי מה יכול היה להגיע את הפרופ' שטיין לומר שעד כמה שידוע לו, אתה תשתתף בכנס? לכן מסתבר שהוא ידע זאת, ומאחר שהודיע את זה דווקא למקום שייפיתי את כוחו ברבים לקבל הומנות, מאבדת הודעה כזו, ותהיה מעורפלת ככל שתהיה, את האופי של שיחה תמימה ובלתי-מחייבת. לפיכך לא חטאתי באי-לויאליות, כאשר הסתמכתי ב-*österr[eichische] Wochenschrift* מן ה-28 בינואר על המכתב של ד"ר קארפלס מן ה-7 בינואר, ולא עשיתי עוול לא לד"ר קארפלס ולא לך. לאור טענתך, שדחית את הצעותי הפומביות שבהן 'הטרדתי' אותך, אפשר לראות מחווה מיוחדת בכך שהעליתי את הענין בצורה עדינה ובלי לפגוע באיש, שהרי יכולתי לכנות דבר זה גם בשם אחר לגמרי מאשר 'שיכחה'. הטיפול העדין והלא-פוגע בענין בוודאי ימנע ממני הסתבכות מחודשת בפולמוס. מוכרח הייתי לראות את השתתפותך כמובטחת, ואין זה משנה אם ההודעה נתקבלה בדרך ישירה או עקיפה. לכך לא היתה כל חשיבות. הכול גם היו סבורים, כי מובן מאליו שאתה תצטרך להשתתף בשיחה כזו, ולו רק בכדי להציג את עמדתך. ואצטער מאוד, אם מחמת רצון קטנוני להיות הצודק תיעדר מן הדיון, שכנראה יתקיים בזמן הקרוב (ובכל אופן תקבל הודעה על כך).

עד כאן הברור הלויאלי.

בכבוד,

א. גלאור

רצוני להעיר, שהייתי סבור כי אינני רשאי להזכיר בפומבי את שמו של פרופ' שטיין, לאחר שהודיע לי, כי הפולמוס בעיתונות אינו לפי רוחו. אולם השאלה, באמצעות מי נמסרה ההבטחה [להשתתף בכנס], נעדרת חשיבות כלשהי.